

Memòria democràtica de l'escola: Maria Mayol i el plantejament social de l'educació femenina

Antoni J. Colom

PERQUÈ EL DIA 8 DE MARÇ DEL 2018 SIA DIA RERE DIA UNA REALTAT I NO SOLS EL RESSÒ D'UNES BONES INTENCIONS.

La qüestió de *la memòria de l'escola i de l'educació* és una temàtica que s'ha anat actualitzant en aquests darrers anys bàsicament a causa de la importància que en l'àmbit de significació pedagògica tenen els diversos estris utilitzats en els quefers educatius, donant joc, aleshores, als anomenats museus pedagògics, de tal manera que tot material emprat en accions pedagògiques romanen interessants per a l'estudi històric de l'educació: els diversos elements usats en el si de les aules, quaderns, mapes, llibres de text, documentació, dibuixos, fotografies, etc., juntament amb els records dels implicats —història oral— ens permeten si més no una aproximació més autèntica a la realitat historicoeducativa. Per això avui podem dir que *l'etnografia escolar o educativa* es troba en la base de l'actual recerca històrica de l'educació.

Per altra banda, cal dir que entre nosaltres, abans de la dictadura, es va establir un esperit democràtic que va veure en l'educació l'instrument més a l'abast per aconseguir una reproducció dels ideals que tant havien costat aconseguir. Sens dubte la Segona República fou un escenari adient que avui ens serveix per encapçalar i donar compte d'un exemple de memòria democràtica de l'educació. Dic de l'educació i no de l'escola perquè l'obra de Maria Mayol traspasa indubtablement els espais escolars per convertir-se en una educadora social —per tant, de la societat— que consider que cal conèixer i admirar. A més, aquest sentit social de la seva obra ens mostra la força de l'educació quan s'instrumentalitza en benefici d'una comunitat, evidenciant així la seva força dinamitzadora, crítica i axiològica.

La figura de Maria Mayol i Colom és un cas prou interessant en el si de la fenomenologia educativa de la nostra illa, ja que en la seva persona s'hi conjuga l'obra d'una política, intel·lectual, feminista, educadora i, sobretot, d'una dinamitzadora de la vida social i cultural; tot plegat representa un fenomen com a mínim diferent de qualsevol altre personatge de la nostra història educativa. Maria Mayol és protagonista i un clar exemple del que s'ha anomenat educació no formal, malgrat fos, durant uns anys, professora d'institut. D'altra banda, se'ns presenta com una dona que s'integrà en els moviments socioculturals de la seva època, ja que fou un element actiu, i des del principi, de l'Associació per la Cultura de Mallorca, a la vegada que mantingué contacte amb el més avançat de la intel·lectualitat mallorquina. Fou també una víctima de la desfeta del 36 i un exemple d'una vida activa i dinàmica truncada per l'exili.

Creiem que aquesta afiliació ja ens indica el tarannà de na Maria i la seva vocació social i comunitària envers la llengua i la cultura illenca.

Cal tenir present que l'Associació per la Cultura de Mallorca fou fundada el maig de 1923 i perdurà fins que es produí el cop d'estat de 1936. Els seus creadors foren el prevere Jaume Sastre, el senyor Andreu Bordoy, l'inspector d'ensenyament Joan Capó, Guillem Colom (poeta solleric i doctor en Filosofia i Lletres), el senyor Miquel Durán (poeta i propietari de l'Editorial Mallorca, d'Inca, i pare del senyor Llorenç Durán i Coli, un dels mestres més importants de la nostra història), l'artanenc Llorenç Garcies (apotecari), Pere Oliver (felanitxer, polític i també apotecari) i el senyor Josep Claverol (metge del llogaret de Sant Jordi). Es constituí al marge de qualsevol partit polític i el seu sentit fou

exclusivament difondre i impulsar la llengua catalana com a suport de la nostra cultura. Aleshores, llengua i cultura pròpia varen ser els motius de l'Associació durant els tretze anys que perdurà. Més en concret, podem dir que els seus propòsits eren desenvolupar una segona renaixença de la llengua, la literatura i la cultura catalana a Mallorca, de tal manera —i així s'entendrà millor quin paper volia ocupar en el si de la nostra societat— que podem dir que l'actual Obra Cultural Balear s'inicià el 1962 amb un esperit continuista del que havia estat l'Associació per la Cultura de Mallorca.

Gairebé des dels seus inicis, es definiren els instruments que utilitzaria per aconseguir les seves finalitats; entre altres podíem parlar de la publicació d'un bolletí mensual en el qual es reflectiria la vida de l'Associació i en el qual es donaria compte dels «batecs espirituals de la nostra terra»; faria ressorgir la tradició anual dels Jocs Florals, que se celebrarien a indrets diferents de les Illes, així com festes populars, cooperant amb les que ja es feien i amb la creació d'altres, totes orientades a l'arrelament de la llengua catalana. També pensaren a celebrar diades de la llengua, així com cicles de conferències en els pobles, a organitzar biblioteques populars i editar cartells i proclames, així com obres noves d'autors mallorquins i d'autors universals en català i adaptades als infants.

En foren directors Elviri Sans, historiador i funcionari d'hisenda; el metge Emili Darder, que seria batle de Palma; Miquel Massutí, llicenciat en ciències, i Josep Sureda, apotecari i químic. Cal dir també que prest s'obriren delegacions a alguns pobles de Mallorca, com per exemple Felanitx i Sóller ja en el mateix any de la seva creació (1923) i després a Capdepera, Valldemossa, la Soledat (Palma), Andratx i Pollença. La veritat és que l'Associació nasqué a una mala època, perquè aquest mateix any es produiria el cop d'estat del marquès d'Estella amb la qual cosa la seva activitat no fou la que s'esperava. Malgrat tot, se celebraren jocs florals, cicles de conferències i alguna que altra edició d'autors illencs. En tot cas, a partir de 1926, les circumstàncies varen ser encara pitjors, de manera que es considerà prudent suspendre totes les actuacions de l'entitat, que sols es varen reprendre amb la caiguda de la dictadura de Primo de Rivera, quan governava el general Berenguer, el 1930. Mentrestant, sols es va continuar publicant l'*Almanac de les Lletres*, que era una de les seves publicacions periòdiques, i el 1928 s'inicià la publicació d'una nova revista, *La Nostra Terra*.

Valgui aquesta notícia d'urgència per esbrinar un poc el context en què Maria Mayol desenvolupà la seva obra, més quan a la seva ciutat nadiua l'Associació va tenir una de les primeres delegacions.

Maria Mayol nasqué a Sóller el 1883, quan ja la família havia emigrat a França, i on ben prest retornà. Allà sabem que estudià Filologia Francesa a la Universitat de Bordeus i que molt possiblement, a causa de l'inici de la Primera Gran Guerra, retornà a Sóller. De bell nou entre nosaltres, estudiarà a Palma el peritatge mercantil a l'Escola de Comerç, estudis que conclou el 1921; a la vegada, inicia una carrera literària dins els postulats esteticistes de l'Escola Mallorquina, tot entrant en contacte amb els seus principals representants. Era petita, baixeta i redoneta; de caràcter profundament cristià, llesta i responsable, amb un aire entre escèptic i trist, però alhora, i tal com demostrà al llarg de la seva vida, fou una persona d'una gran activitat, d'esperit inquiet, de mentalitat oberta i amb una capacitat innegable de convertir en realitat plans i projectes.

Sabem que començà a publicar els seus primers poemes, de caire místic i religiós o referits a la natura, a partir de 1919, al *Setmanari Sóller*; també traduí al català, i per al setmanari de la seva ciutat,

algunes pàgines de les memòries d'A. Daudet, algun que altre poema de Tomàs Aguiló, així com traduccions de l'anglès de John Prindle Scott. La seva obra poètica, així com els seus escrits polítics, veren la llum a revistes com l'*Almanac de les Lletres*, *La Nostra Terra*, el *Felanitx* o *Majorica*. També el 1931 estrenà una obra de teatre: *Margalideta de Sortdeviu*.

Es pot dir que Maria Mayol fou, públicament, la primera dona política de Mallorca; de tarannà republicà, autonomista i procatalanista, es va servir de la seva religiositat ben coneguda arreu per contrarestar les crítiques que li feien els partits de dretes. També fou la primera que en la seva activitat, tant cívica com política, va incloure el sentit feminista amb una defensa acurada dels drets de les dones i en especial de les més joves les quals defensà sempre en el seu dret a la cultura, a la feina i a la independència personal.

El 1923 la trobam com a vocal de l'acabada de constituir delegació de l'Associació per la Cultura de Mallorca a Sóller, que va presidir el poeta Guillem Colom Ferrà. Serà aquest mateix any quan començarà la tasca educativa orientada a la dona, tot iniciant un curset de llengua catalana «per a senyores i senyoretetes», que començà l'1 d'octubre i en el qual sols es demanaven «nocions d'ensenyança elemental». També sabem que, per aquests anys, ja col·laborava amb l'escola La Vall de Sóller, molt possiblement fent-hi classes de francès. Finalment, l'any 1926, verbalitzà la seva idea, que seria l'origen del que després s'anomenaria Foment de Cultura de la Dona, que ella mateixa crearia:

Por la junta local de la Associació per la Cultura de Mallorca en la reunió que se celebró el martes de la presente semana, fue examinada una importantísima proposición presentada por la vocal de la misma Srta Maria Mayol Colom, para la creación de una sección que, bajo la egida de aquella entidad, lleve a efecto una intensa labor cultural femenina, uno de cuyos extremos de realización inmediata fuera la creación de una Biblioteca popular per la Dona. (*Setmanari Sóller*, 16 de gener de 1926: 10)

Mentrestant, sabem que es guanyava la vida fent classes particulars de francès, tot preparant els alumnes que volien seguir els estudis mercantils o de batxillerat. Quan es creà el Foment de Cultura de la Dona (març de 1926), Maria Mayol, a més de dirigir aquesta institució fins a l'any 1934, feu classes de francès, mecanografia, comptabilitat i cultura general.

El 1932, l'Ajuntament de Sóller, vist l'augment d'immigrants cap a França i les grans relacions que es mantenien amb aquest país, creà una càtedra municipal de francès a la qual es presentà Mayol, i la guanyà. L'any següent, aprovà les oposicions de catedràtica de francès d'institut de segon ensenyament i fou destinada al recent inaugurat institut de Felanitx (1933), on coincidirà amb Andreu Crespi i la seva dona Maria Plaza. El 1935, serà destinada a l'institut de Vilanova i la Geltrú, si bé no perdrà mai el contacte amb Sóller, on venia sovint; quan començà l'alçament militar del 18 de juliol, es trobava a Madrid, ja que assistia a un curs de perfeccionament per a professors d'institut, la qual cosa farà que passàs tota la guerra a la Península. S'exilià a França —viurà a diverses ciutats— i anys després de concloure la Guerra Civil tornà a Mallorca, ja a la dècada dels anys quaranta sense fer cap activitat pública i vigilada de prop pel règim. Morí a Cala Major, a Palma, el 3 de desembre de 1959. El 1992 l'Ajuntament de Sóller li reté un homenatge i la nomenà filla il·lustre.

En el pla polític cal dir que la seva militància serà paral·lela a la cultural, de manera que començà militant, el 1933, a Acció Republicana de Mallorca (escissió del partit Republicà Federal, proper a Acció Republicana de Manuel Azaña, de signe republicà, autonomista i progressista en el qual militava Emili Darder) i després a Esquerra Republicana Balear, que era la secció a les illes d'Izquierda Republicana, partit que sorgiria de la confluència entre Acció Republicana, d'Azaña; el Partido Republicano Radical Socialista, de Marcelino Domingo, i de l'Organización Republicana Autónoma de Galicia, de Santiago Casares Quiroga. També cal dir que participà en l'assemblea que el 1931 aprovaria l'Avantprojecte d'estatut d'autonomia de les Illes Balears.

Fou com a militant d'aquest partit com arribaria a ser la representant de la coalició republicana socialista a les eleccions de novembre de 1933, amb la qual cosa fou la primera dona que, a Mallorca, es presentava com a candidata a unes eleccions a diputats; va arribar a aconseguir més de 29.000 vots, xifra gens menyspreable a la Mallorca conservadora d'aleshores.

Malgrat el seu catolicisme, fou víctima de nombrosos atacs; fins i tot *La Voz de Sóller* la qualificà de «candidata de via estrecha» i de «dama roja». També cal dir que el *Setmanari Sóller*, que sempre donà suport a l'obra i la persona de Maria Mayol, es veié obligat a publicar una protesta contra ella, feta per «unas sollerenses derechistas», en la qual la qualificaven de «mal intencionada, anticientífica, antifilosòfica y antimoral».

Aquests fets, així com el seu destí a Felanitx, va fer que dimitís del Foment de Cultura de la Dona el 1934. Pel que fa a la resta, hem de dir que fou membre del Comitè de Relacions entre Catalunya i Mallorca, de manera que trobam la seva signatura, juntament amb la de l'inspector Capó i altres mestres, professors i intel·lectuals, en la famosa Resposta al missatge dels catalans. Malgrat la seva estada a Catalunya, el febrer de 1936, encara va fer campanya a l'illa a favor del Front Popular. Indubtablement, catolicisme, feminisme i nacionalisme d'esquerres no degué ser una mescla gens fàcil per a Maria Mayol, ni per a Sóller, ni en general per a Mallorca. Tampoc les seves tasques pedagògiques i d'animació sociocultural dutes a terme a partir del Foment li degueren reportar moltes admiracions en els cercles més reaccionaris, principalment quan encara, a la seva època, era normal veure l'educació de la dona en funció del seu paper en el si de la família. Cal tenir present que al *Setmanari Sóller*, el 9 de setembre de 1924 (p. 2), encara es deia que «educar un niño es hacer un hombre; educar una niña es hacer una familia».

Com ja queda dit, la seva obra cabdal fou la creació el març de 1926 del Foment de Cultura de la Dona, en principi com una entitat relacionada i nascuda en el si de l'Associació per la Cultura de Mallorca, més concretament a la delegació de Sóller; si bé gaudí sempre de total autonomia fins al punt que fou dirigida per un patronat exclusivament femení.

Aquesta institució s'inspirà en l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, que es creà a Barcelona el 1909, i igual que l'entitat catalana també la de Sóller se centrà en la creació d'una biblioteca que ben aviat es convertí en el nucli bàsic de l'associació i en la gran il·lusió de la fundadora: «cal que aquesta biblioteca arribi a esser la vertadera Biblioteca de Sóller, ben orientada, ben regida, oberta de pinta en ampla a l'esperit rejuenidor del segle xx» (*Setmanari Sóller*, 11 de febrer de 1928: 2). I. Graña ens diu en el seu llibre (2008: 38) que el contacte que tingué Maria Mayol amb

l'alcudienca Maria Verger Ventanyol, que era bibliotecària a Terrassa, degué tenir el seu pes en la creació de la institució sollerica. De tota manera, el que sí que està clar és que, ben prest i en funció del seu projecte, es començaren a organitzar actes culturals, rifes i fins i tot es feren peticions als sollerics i als mallorquins en general perquè fessin donacions tant de llibres com econòmiques per dur a terme el gran projecte de la biblioteca. En aquest sentit cal destacar que fins i tot —i gairebé diria que sorprenentment— mossèn Antoni M. Alcover els regalà diverses de les seves obres.

En el *Setmanari Sóller*, des de ben prest, es publicà mensualment la dinàmica de la biblioteca. Gràcies, doncs, a aquest fet sabem, per exemple, que el setembre de 1926, o sia cinc mesos després de la inauguració del Foment de Cultura de la Dona, ja hi havia 145 associades, nombre que arribaria a 239 al mes següent. El préstec de llibres aquest primer any anà dels 160 als 200 mensuals i la biblioteca havia aconseguit un fons de 1.501 exemplars; cal dir que la sala de lectura era utilitzada per un milenar de lectors.

Aquesta associació femenina, a més de la biblioteca que també era ambulat i que indubtablement fou la seva gran aportació, no deixà de banda altres activitats de caire cultural, de tal manera que ben prest —a partir de 1928 com a mínim— el Foment es dividirà en una sèrie de seccions al capdavant de les quals hi havia un comitè de responsables; així, a més d'un comitè directiu de la biblioteca, es crearen les seccions de música i d'excursionisme i hi havia, a més, una junta assessora a la direcció del Foment, els primers membres de la qual foren Guillem Colom, Joan Pons Marquès, Elvir Sans, Guillem Forteza i M. Antonia Salvà. També cal dir que el Foment tingué, almanco des del 1928, un assessor eclesiàstic, que generalment era un vicari de la parròquia. Amb aquesta organització, el Foment dugué a terme tot un seguit d'actes, entre els quals cal destacar les conferències, els cursos sobre distintes matèries —fonamentalment l'ensenyament del català—, concerts de música, excursions, els dits ensenyaments complementaris amb matèries com francès, anglès, comptabilitat, mecanografia, solfeig, dibuix i pintura, el suport a les colònies escolars i les exposicions de flors, que gaudiren sempre d'un gran èxit. Sobre els anys trenta, s'obrí també una borsa de treball per tal que les dones accedissin a un lloc de feina. De tota manera, la tasca més important, tal com ja hem dit, fou el paper que jugà la que s'anomenà Biblioteca de Cultura Popular, que als anys trenta prestava uns 2.500 llibres anuals i disposava d'uns fons de gairebé 2.000 llibres.

Avui en dia, l'obra d'aquesta filla il·lustre de la seva ciutat nadiua encara perdura, puix la biblioteca del Foment de la Cultura de la Dona es troba integrada al Centre Cultural i Museu de Sóller, situat al carrer de la Mar, n. 13, a l'antiga casa de can Mo. Així mateix per les fires de maig encara se celebren les exposicions florals que ella inaugurà.

Creiem que era necessari donar veu a l'activitat educativa d'una dona en general desconeguda que a més creà una de les institucions més compromeses amb l'educació no formal, o sigui, amb l'educació desenvolupada fora de l'escola per institucions de caràcter social i no escolar. I això, per diverses raons; en primer lloc, perquè tanmateix aquests centres desenvoluparen un important treball de formació i de conscienciació que va fer que les bondats de l'educació arribassin a més gent i per camins diferents; un altre argument és el paper actiu i social, de veritable dinamització cultural, que desenvoluparen aquests tipus de centre. En darrer lloc, destacaria un fet comú a tots ells, i és que gràcies a la seva tasca educativa i formativa varen fer confluïr els aspectes innovadors

de l'educació amb la identitat nacional i cultural del nostre poble. Si primer la monarquia, després la dictadura i també la república proscriviren l'ús del català al nostre sistema educatiu, el paper de les institucions no formals d'educació, tal com la que hem esmentat, complimentaren el que l'escola no podia fer: D'aquí la seva importància educativa i cultural.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Per dur a terme aquesta breu nota sobre Maria Mayol i Colom s'ha consultat la documentació següent:

Castañer, J. M. (1992). «Maria Mayol és filla il·lustre de Sóller», a *Setmanari Sóller*, 26 de setembre.

Castañer, J. M. (1993). «Maria Mayol i Colom», a *Gran Enciclopèdia de Mallorca* (tom 10). Palma: Promomallorca.

Colom, A. (1992). «A na Maria Mayol», a *Setmanari Sóller*, 22 d'agost.

Colom, A. (2016). *La renovació educativa a Mallorca*. Palma: Lleonard Muntaner.

Graña, I. (2008). *María Mayol i el Foment de la Cultura de la Dona*. Palma: Documenta Balear.

Setmanari Sóller: 30 de setembre de 1922; 9 de juny de 1923; 29 de setembre de 1923; 30 de setembre de 1923; 9 de setembre de 1924; 16 de gener de 1926; 7 de juliol de 1926; 11 de febrer de 1928; 18 de novembre de 1933.